

Buz Çölünden Gözyaşı Çetesine Yahut Adaletten Merhamete Geçişin Bir Serencamı: Reis Bey

Nilüfer İlhan

Yrd. Doç. Dr., Bozok Üni., Fen-Edebiyat Fak.

ÖZET

Sosyal bir varlık olmanın getirdiği sorumlulukla toplum içerisinde yaşayan insanın diğer canlılardan ayrılmasında ve varoluşunun şekillenmesinde, başkasına duyduğu merhamet ve af duygusu etkin rol oynamaktadır. Bu duygular da insanın toplumla kurduğu irtibat neticesinde ve idrak derecesinde varlığını görünür kılmaktadır. İnsan; acı çeken, kötülüğe maruz kalan ve mağdur olanı gördüğü zaman, içinde oluşan merhamet duygusunun etkisiyle, onunla iletişime geçmek ve onun acılarını paylaşmak ihtiyacı duyar. Bu bağlamda Arthur Schopenhauer, toplumda adaletten önce merhamet duygusunun oluşması gerektiğini, kötülüğün ve suçun toplumdan merhametle izole edilebileceğini söyler. Bu da insanın kendilik değerlerine sahip çıkması anlamına gelir. Schopenhauer'a göre, çoklu kimlik ve kişiliğe sahip insanlardan teşekkül eden toplumda düzen, hukukun belirlediği kanunlar çerçevesinde, adaletle sağlanmaya ve bu düzenin bir parçası olan insan da disipline edilmeye çalışılsa da kötülük ve suç işleme edimi, ancak merhamet ve affetme duygusuyla ortadan kalkabilir. Dolayısıyla o, insanın ötekini ancak merhametle dinlemesinin mümkün olacağına ve ötekine acıyarak ahlak ve vicdan sahibi bir birey olmayı başarabileceğine inanır ve bu yolla evrensel bir toplum inşasından söz edileceğini belirtir.

Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının önemli şair ve yazarlarından Necip Fazıl Kısakürek de bir dava ve aksiyon adamı olmasının getirdiği bilinçle, ideal bir toplum anlayışını birçok eserinde sergilediği gibi, bunları Schopenhauer'ın merhamet ve adalet kavramları hakkında belirttiği görüşleri ile benzerlik taşıyan Reis Bey adlı oyununda ortaya koyar. Bu çalışmada, Necip Fazıl Kısakürek'in merhamet ve adalet kavramlarını irdelediği söz konusuoyunda, başkişi Reis Bey'in başlangıçta kuvvetli bir şekilde savunduğu adalet fikrinden, sonrasında merhamet duygusuna geçmesinin, kurmak istediği ütopyik cemiyet tasavvurunun ve bu tasavvurun işlevselliği neticesinde toplumda görülen değişimin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Adalet, merhamet, Necip Fazıl Kısakürek, Reis Bey.

Giriş

Çeşitli sistemler ağıyla kurulan devlet, sosyal bir varlık olmanın bilinciyle insanın hak ve hukukunu korumak ve insanlar arasında eşitliği sağlamak amacıyla yasalar hazırlayarak, sınırlı/ ölçülü bir adalet mekanizmasını inşa etmeye çalışır. Bu anlamda, insanın doğuştan değil de sonradan, aklın rehberliğinde, objektif kıstaslar çerçevesinde düzenlenerek yaşamına giren ve felsefedede eril bir kavram olarak nitelenen adalet, toplumun sürekliliğinde önemli bir düzeneği oluşturur. Nitekim, ütopyik bir devlet tasarımını *Devlet* adlı eserinde ortaya koyan Platon da devletin en üst kademesinde yönetici olarak yer verdiği devlet adamının önemli vasfını adaletle tanımlar. İnsan ancak, devletin kendisine adaleti esas alarak sunduğu bu hukuka dayalı alanın dışında, toplumun diğer sahalarında –inanç ve kültürle– şekillenen mizacının etkisiyle, hadiselere bakma eğilimine sahip olur. Bu bağlamda Arthur Schopenhauer, toplumda insana yaşama hürriyetini verecek ve dayanışmayı sağlayacak yegâne duygunun adalet-

ten önce merhamet olduğunu ileri sürer. Felsefesini karamsarlık ve kötülük üzerine kuran Schopenhauer, insanın kötücül yapısından hareketle varoluşu, anlamsız bulmakla birlikte, anlamlandırmaya katkıda bulunabilecek olan alternatif duygunun başına merhameti koyar. Ona göre, toplum içerisinde yaşayan insanın diğerleriyle karşılaştığında kendinde var olanı yahut da eksikliğini idrak etmesi ve bunun neticesinde iç 'ben'ine dönmesi ancak merhametle gerçekleşebilir. Çünkü merhamet, insanın içindeki acıma duygusunu ortaya çıkarmakta ve karşısındakıyla arasına örülen duvarları yıkmaktadır.¹ Bu noktada, hakiki ve ahlaki bir adalet duygusu olan merhamet, insana vicdanının sesini dinlemeyi ve ağlamayı öğreterek kötülük dünyasına karşı koymaktadır. Ağlamak ve merhamet arasındaki güçlü bağa Schopenhauer şu sözlerle dikkat çeker: “*Ağlama eyleminin temelinde sevgi, merhamet ve hayal vardır. Bu sebeple de katı kalpli ve hayal gücü olmayan insanlar kolay kolay ağlamazlar. İnsanlar, tam da bu sebeple ağlayan insanları yumuşak kalpli ve iyi yürekli olarak tasavvur ederler. Ağlamak bu yüzden öfkenin yumuşamasına sebep olur. Ağlayabilen kişi, merhamet duyabilen, yumuşak kalpli olan kişidir; çünkü ağlamak ve sevebilmek merhamet duygusuyla doğrudan ilintilidir.*”²

Ağlayabilen ve kalbi yumuşayabilen insan, kendisini ve varlığı algılamasında bir değişimden geçerek “yeniden doğuş” olarak adlandırılan bir sürece adı-

mını atar. Bu süreçte, “ (önceki) ben’le örtüşmeyen ama ben’i, büyük bir dairenin küçük bir daireyi kapsadığı gibi, ruhsal bir bütünlük ve merkeze”³ alan ve kendilik olarak adlandırılan –esasen de insanın özünü oluşturan– bir değere sahip olur. Kendilik değerini artık bilincin bir parçası hâline getiren insan, etrafındaki varlıklarla sürekli temas hâlinde olarak, “yeniden doğuş”unu bir döngüsellik hâlinde tamamlamaya çalışır. Böylece insan, merhamet sayesinde, kötülük yapmaktan uzak durduğu gibi; aynı zamanda acı çekene yahut da zor durumda olan “öteki”ne yardım ederek sorumlu bir birey hâline dönüştüğünü gösterir. Kanun ve hukukla değil de “insan sevgisiyle” ve hür iradeyle ortaya çıkan merhamet, bu noktada önemli bir ahlaki duygu olarak görünür. Aklın açıklayamadığı bu durumu Schopenhauer, metafizik bir bağlamda değerlendirerek insanın maddi dünyasının dışında kalan gizil dünyasının erdemine işaret eder. Merhametin insanın doğasında olduğunu belirten Schopenhauer, bu duygunun her koşulda ve her yerde görülebileceğini, başka bir anlatımla, belli bir zaman ve mekânla sınırının çizilemeyeceğini belirterek âdeta ona arketipsel bir misyon yükler. İşte bu noktada, Necip Fazıl Kısakürek de *Reis Bey* adlı oyununda, Schopenhauer’un görüşlerini destekler mahiyette, adalet ve merhamet duygularını irdeleyerek ütopyik cemiyet tasavvurunda merhamet duygusunu hâkim kıldığını gösterir.

1. Arthur Schopenhauer, *Merhamet*, (İkinci Basım, İstanbul 2009, Dergâh Yayınları), s. 74

2. Arthur Schopenhauer, *age.*, s. 55.

3. Carl Gustav Jung, *Dört Arketip*, (Üçüncü Basım, İstanbul 2009, Metis Yayınları), s. 72,73.

Başta şiir olmak üzere, pek çok türde eser veren ve eserlerinde insan ve toplumun sorunlarına eğilerek farkındalık bilincini aşılama çabasına çalışan Necip Fazıl'ın, tiyatroya da bu maksatla yönelerek, şiirindeki meseleleri sahnede somutlaştırdığını söylemek mümkündür.¹ Tanzimat'tan beri –Namık Kemal'de olduğu gibi– ideolojinin ve tezin aktarımında etkili olan bu araca, Necip Fazıl da 1934'te değişen sanat ve fikir dünyasından hareketle ve bir aksiyon ve dava adamı olmanın sorumluluğuyla geniş kitlelere hitap etmek için yönelmiştir. Edebî türler içerisinde tiyatroya bu anlamda ayrı bir önem veren yazar, “Ön tarafı açılır-kapanır bir mikâp (küp) içinde hayatı yakalamak. Kapana kısıtırır gibi. İşte tiyatro budur.”² ve “Tiyatro benim için ictîmâî davada en büyük vaaz kürsüsüdür.”³ cümleleriyle tiyatroyu hayatın bir mikro ölçeği ve fikrin sunulmasında keskin bir yöntem olarak gördüğünü belirtir. Beşerî icatlar içerisinde tekerleği başta sayan Necip Fazıl, sanat türleri içerisinde ise tiyatroyu “madde ve hareket kadrosunun” sahnede yer aldığını düşünmesiyle, “esrarlı dört köşenin” insanda uyandırdığı dinamizme vurgu yapar. İkisi tamamlanmamış olmak üzere yazdığı 17 tiyatro eserinde tasavvuftan biyografiye, tarihten felsefeye kadar ferdî ve sosyal içerikli oyunlarını sahnede eyleme döküğünü gösterir. *Büyük Doğu* düşüncesiyle başlayan ve *İdeolocya Örgüsü*'yle

1. Orhan Okay, *Necip Fazıl Kısakürek*, (İkinci Basım, İstanbul 2000, Şule Yayınları), s. 93.
2. Necip Fazıl Kısakürek, *Konuşmalar*, (Beşinci Basım, İstanbul 2009, Büyük Doğu Yayınları), s. 106.
3. Necip Fazıl Kısakürek, *age.*, s. 169.

devam eden idealist bir fert ve toplum düşüncesini oyunlarında da sergileyerek toplum için çözümler üretmekten vazgeçmeyen idealist/ütopik kişiliğini yansıtır. Orhan Okay, onun eserlerinde görülen mübalağa dozunun fazla oluşunu bu idealist/ütopik kişiliğe bağlayarak “*İdealist taviz verirse, yani mübalağa dediğiniz şeylerin dozunu düşürürse, uygulayıcılardaki oran daha da aşağılara düşer. Yani her ideal gibi bunlar da ufukta parlayan bir yıldızdır, erişilmezdir ama vardır ve bizi aydınlatmaya, bize yol göstermeye devam edecektir.*”⁴ sözleriyle toplum önünde olmasının bu ütopik fikirleri gerekli kıldığına işaret eder.

Onun, şiirlerinde ve kaleme aldığı birçok türde görülen üslupçu eğilimi, tiyatrolarında da kendini göstererek kimi zaman sahnelenmek, kimi zaman da okunma hissi vermek için yazıldığı izlenimini uyandırır. Aforizmik cümlelerin hayli yoğun olduğu tiyatrolarında, yazarın sözünü emanet ettiği karakter aracılığıyla okurda/izleyicide bir coşku sağanağı yahut metafizik bir his uyandırmak isteği açıkça görülür. Bu çerçevede, Necip Fazıl'ın yazdığı tiyatroların, ideolojik yahut kanonik bir eğilimin etkisi altında oluşturularak sanatı/dili ihmal eden eserlerden farklı oluşunu “*tezinin laf olmaktan çıkıp büyü olduğu yer*”⁵ sözünde aramak mümkündür.

1935'teki *Tohum* ve ardından 1937

4. Orhan Okay, “İnsan, Sanatçı/Şair ve Düşünür Olarak Bir Necip Fazıl Kısakürek Portresi”, *Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek/Hece*, s. 97, 2005, ss. 13.
5. Necip Fazıl Kısakürek, *Konuşmalar*, (Beşinci Basım, İstanbul 2009, Büyük Doğu Yayınları), s. 107.

yılındaki *Bir Adam Yaratmak* adlı eserleriyle tiyatro sahasında da dikkatleri üzerine çeken Necip Fazıl, asıl başarısını tiyatrodaki ikinci dönemi olarak adlandırılan, 1960 yılında yazdığı ve dünya görüşü sebebiyle sahnelemediği *Reis Bey*'le yakalar. *Reis Bey*, Muhsin Ertuğrul'un gerek içerik gerekse estetik bakımdan beğendiği ve Necip Fazıl'ın W. Shakespeare tiyatrolarındaki ustalığı yakaladığını düşündüğü bir oyun olarak değerlendirilir. Eserlerini ideal bir fert ve cemiyetin nasıl olması gerektiği şeklinde ortaya koyan yazar, bu eserde de özelden bir fertten hareket etmekle birlikte, genelde bir toplumun merhamet ve vicdan duygusuyla bir dönüşümünü anlatarak insana "kendilik değerleri"ne sahip çıkma hususunda bir çağrıda bulunur. Çünkü "kendilik", "arketipsel bir büyüklüktür; epistemolojik olarak ideolojik bir yaklaşıma içerir; yani varılması gereken bir hedefe (idea) işaret eder; değer yargısı taşır."¹

Fertle toplumu, adaletle merhameti bir araya getiren ve tezini bu kavramlar ekseninde oluşturan *Reis Bey*, üç perde ve dokuz tablodan meydana gelmektedir. Eserin düğümünü, Reis Bey'in başlangıçta merhameti değil de adaleti ön plana çıkararak oyundaki yan karakterle çatışması oluşturur. Düğümün tırmandığı bölüm ise, suçlu sanılan gencin asıldığı ve ardından da masum olduğunun açıklandığı bölümdür. Bu olaydan sonra Reis Bey'in görevinden istifa ederek adaletle değil de merhametle gerek kendini gerekse cemiyeti inşaya giriş-

mesi söz konusu edilerek düğüm çözümü kavuşur. Bu çalışmada, Reis Bey'in adaletle hayatı anlamlandırıldığı ilk dönem ve sonrasında da merhametle gerçekleşen değişiminin olduğu ikinci dönem ele alınarak, kurmaya çalıştığı ütöpik cemiyet tasavvurunun incelenmesi amaçlanmaktadır.

Buz Çölünde Yürüyen Reis Bey

Hayatının büyük bir bölümünü adalete adayan ve insanlara karşıda oldukça acımasız bir tavır sergileyen Reis Bey'in nasıl bir dönüşümden geçtiğini izah etmeden önce, onun "buz çölü" olarak adlandırılan hayatının bu safhasına bakmak gerekecektir. Oyunda ismi verilmeyen, kanunu ve adaleti temsil ettiği düşünülen, oyunun başkışisi Reis Bey; altmış beş yaşında, kimse olmayan ve hayatı otel odalarında geçen bir ağır ceza revidir. O, ev ve aile kavramlarının uzağında, kitaplar ve birkaç bavulla doldurulan bir hayatın, yurtsuz ve evsiz, eğreti bir bireydir. En dikkat çeken özelliği, suçlulara karşı takındığı sert ve acımasız tavrıdır. Uzun yıllar kaldığı Mesudiye Oteli'nde birçok tipte insanla karşılaşmakla birlikte, onlarla arasına keskin sınırlar çizerek odasında/evreninde yalnız yaşamaktadır. Leibniz'in monad adını verdiği; penceresi ve kapısı olmayan, ne içlerine bir şey girebilen ne de içlerinden bir şey çıkabilen 'mekân'ı,² Reis Bey'in kendini herkesten tecrit ettiği odasında görmek mümkündür. Odası, onun için, mahkemede verdiği kararları süzgeçten geçirdiği ve suçlulara daha sert cezalar

1. Bilgin Saydam, *Deli Dumrul'un Bilinci/Türk-İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*, (İstanbul 2011, Metis Yayınları), s. 46.

2. Sorel Teber, "Bir Anatomi Dersi: Ev", *Cogito*, s. 18, Bahar 1999, s. 252.

verilmesi için adaleti, kendince, inşa ettiği bir yer hükmündedir. Dolayısıyla o, sorunlu insanların kaldığı otelde, insanlarla iletişime geçmek ve onların sorunlarını dinlemek yerine “işçi gücü zorla suç aramak” ve adaletin bu suçlara vereceği cezanın peşinde koşmaktadır.

İnsanları suçlarken sadece delillere bakarak hüküm veren Reis Bey’in, kanunu; “gizli eşyayı bulmaya yönelik bir fal kitabı değildir. Olana, gördüğüne, bildiğine göre hükmeder”¹ bir olgu olarak tanımlaması, kanun ve bu kanunla temas eden insanı şeyleştirdiğini ortaya koyar. Bu bağlamda, Reis Bey’in suçun bânınıyla değil de görünen tarafıyla ilgilenerek katı ve sert bir adalet anlayışı sergilemesi, Schopenhauer’in merhamet duygusundan yoksun insanlar için kullandığı “örülü duvarlar yaşamı”nı hatırlatmaktadır. Onun bu katı kalpli tavrı, sadece adalette değil, kaldığı oteldeki insan ilişkilerinde de kendini gösterir. Bu ilişkilerde son derece bencil ve yer yer kötücül özellikleri dikkati çeker. Sözelimi, ameliyat olmak için tek bir gece otelde kalmak zorunda kalan felçli köylü bir kızın iniltilerinden rahatsız olunca Otel kâtibine şikâyetle bulunur. Kızın babasının kendilerine acımasını ve merhamet buyurmasını söylemesinin ardından, merhameti “ağızların çirkin sakızı” olarak tanımlayan Reis Bey’in dünyasında bu kavramın bir karşılığı yoktur. Çünkü ona göre toplumda suçun artmasında, insanların birbirlerini bağışlamaları ve bağışlanan insanların bunu kötüye kullanma-

rak toplumun yapısını bozmaları yatmaktadır. Yıllar önce de yan odada intihar eden bir üniversite öğrencisinin intiharını “*Benden merhametin öldürdüğüne, merhamet beklemeyiniz!*”² sözleriyle değerlendirerek merhamete karşı aldığı keskin bir tavrı ortaya koyar.

Hayatını insanlara karşı verdiği cezalar çerçevesinde yaşayan Reis Bey’in insanları bu şekilde yorumlaması, en son, anne katili olarak suçlanan bir gencin davasında görülür. Bu dava, aynı zamanda Reis Bey’in hayatını son derece değiştirecek ve onun varoluşu yeniden sorgulamasına ve kendi ‘ben’ini bulmasına yol açacak bir davadır. Reis Bey, Paris’e felsefe tahsili yapmak için giden; ancak kumar, içki ve eroine alışarak tahsilini tamamlamadan İstanbul’a dönen ve alışkanlıklarını burada da devam ettiren bir mahkûmu, bu süfli lezzetler ve birtakım deliller ekseninde, annesinin mücevherlerini almak için onu öldürmekle suçlar. Delillere göre hareket eden Reis Bey, daha baştan gencin suçlu olduğuna inanarak zihninde kararını verir. Onun adalet anlayışında deliller suçludan önce var olduğu için suçlu olarak itham edilen insanların, suçu işleyip işlememe hususunda, gerek kamu gerekse kanun adamları tarafından yapılan karakter çözümlemelerinin lüzumu yoktur. Bu nedenle, annesinin katili olmadığını ısrarla söylemesine rağmen, Reis Bey, gencin kalemini kırar. Çünkü suçluların kendini savunmak için daima edebiyata ihtiyaç duyduğunu ve bu sözlerin de gerçeği örtmek şeklinde sarf edilen sözler olduğunu düşünmesiyle hükmünün adil olma-

1. Necip Fazıl Kısakürek, *Reis Bey*, (Yirmi Üçüncü Basım, İstanbul 2010, Büyük Doğu Yayınları), s. 22.

2. Necip Fazıl Kısakürek, *age.*, s. 26.

diğına inanır. O, “*Bir masuma kıymaktansa, bin cürümlüyü cezasız bırakmak yeğdir görüşü yerine, cemiyette bir ferdi korumak için bin kişiye idam gömleği giydirilmelidir.*”¹ sözüyle merhametten yoksun ve toplumun olmadığı, ben merkezli adalet anlayışını savunur.

Reis Bey, idam edileceği sabah hapis haneye gittiğinde, mahkûmun, rüya gibi metafizik bir dünyanın ögesinden hareketle, katilin gizlendiğini ve adaletin görünenle değil, görünmeyenle irdelenmesi gerektiğini söylemesine de itibar etmeyerek idam kararından vazgeçmez. Kalbi yumuşamayan Reis Bey, “*merhametten, acıma duygusundan yalnız kötülük doğacağına inandığından*”², mahkûmun deyişiyle, “*buz çölünde yol alarak*” insanlara karşı içindeki merhamet ve sevgi duygularını kaldırdığını ortaya koyar. Schopenhauer’un insanların yapısını belirlediğini düşündüğü bencillik, kötülük ve merhamet üçlemesinin Reis Bey’in hayatının bu safhasında insanların kötücül ve suça eğilimli olduklarına kuvvetli bir şekilde inanmasıyla kendini gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu bakış açısı ona; insanlardan kaçan, onları anlamayan, kendilik değerlerinin uzağında kalan ve bundan yola çıkarak ne kendini ne de çevresindekileri tanımayan tek boyutlu bir hayat sunmuştur. Ancak bu hayat, idam ettirdiği gencin masum olduğunun anlaşılması üzerine büyük bir değişimden geçerek onun kendisiyle yüzleşmesini ve ardından “*orada olma*” (dasein) bilincine sahip olarak “*buz çölü*”nden çıkmasını sağlamıştır.

1. Necip Fazıl Kısakürek, *age.*, s. 46.

2. Necip Fazıl Kısakürek, *age.*, s. 50.

Göz Yaşı Çetesinin Kurucusu Reis Bey

İdam ettirdiği gencin masum olduğunun ortaya çıkması üzerine istifa eden Reis Bey, bu durumun ağırlığı altında büyük bir suçluluk psikolojisi içerisine girer; insanlardan kaçarak ve kendi iç ben’ine yönelerek ruhsal bir dönüşüm geçirir. O, “*hakikate temas edebilmek için, duyularla varlığın ötesine geçmek ve realiteyi örten perdeleri kaldırmak için*”³ metafizik bir dünyanın kapılarını aralar. Bu ben’ini bulma ayrıcalığında, kendisi ve çevresindeki varlıkların farkına vararak farkındalık bilincini edindiğini, bu bilincin tesiriyle eskisi gibi olamayacağını ve varlık olarak eksikliğin tamamlanması gerektiğinin idrakine varır. Böylece “*daha önce sahip olmadığı bir kendi kendisiyle nesnelere boyunlurduğuna girmek için değil; onlara egemen olmak, kendi iradesini ve tasarımını kabul ettirmek, o dış dünyada kendi fikirlerini gerçekleştirmek, yaşadığı gezegeni kendi benliğinin tercihleri doğrultusunda biçimlendirmek için*”⁴ harekete geçer. Bu harekete geçme eyleminde yahut kendi ben’ini bulma ve varlık olarak “*orada olma*” bilincini edinmesinde, ilk olarak vicdanının sesi kendini hissettirir.

Vicdan, daha önceki yaşamında kendine adalet eksenli bir kimlik edinen Reis Bey’in “*onlar-ben*”inin dönüşümüyle birlikte “*kendi-ben*”i olmaya yönlendiren bir yakarışın, bir çağırının adı⁵ olarak dikkati çeker. Bu çağırma ve ses-

3. Maurice Blondel, *Mistisizm*, (Birinci Basım, İstanbul 2008, Dergâh Yayınları), s. 6.

4. Ortega y Gasset, *age.*, s. 36.

5. George Steiner, *Heidegger*, *age.*, s. 143.

leniş de Martin Heidegger felsefesinin kendini bilme ve bilinçlenme bağlamında kullandığı kavramlardan “Dasein”e (orada olma) doğru bir yönelişi gösterir. Böylece Reis Bey, geçmişte sınıksız bağlı olduğu adalet anlayışı içerisinde, insanı şeyleştirdiğini anlayarak ve varlığına ontolojik sorular sorarak vicdan azabı çekmeye başlar. Merhametin başlangıcı olan vicdan, bilincin uyanmasıyla, insanda ilk merhale olarak görülen ve onu diğer canlılardan ayıran önemli bir yüzleşmedir.¹ Bu şekilde, daha önce yüzünü çevirmediği ve varlıklarını yok saydığı oteldeki insanlarla ilgilenmeye ve onların sorunlarını dinlemeye çalışarak “yeryüzünde suçu başışlanmadık insan kalmaması için”² onlardan kendisini ve birbirilerini affetmesini ister. Böylece suça ve adalete dayalı bakış açısı, toplumda kötülüğün ve suçun temelini merhametin yokluğundan kaynaklandığını düşünmekle birlikte değişir. Çünkü “Karşımızdaki insanı bir insan olarak tanımak, onu anlamak ve onun tarafından anlaşılacak, merhametle mümkün ola[caktır]. Merhamet, kendisini dışarıklı sayana el uzatmak ve onu konuşma halkasının içine almak [demektir].”³ Bu bağlamda otele, toplumun ötekileştirdiği ve yaftaladığı Bar Kızları’ndan kendisini affetmesini istemesiyle, bireysel varlık alanını kurmaya çabalarken alt kesimden hareket edilmesi gerektiğinin bilincini ortaya koyar.

Reis Bey’in “buz çölü”nden çıkıp

1. Nurettin Topçu, *Ahlâk*, (Birinci Basım, İstanbul 2005, Dergâh Yayınları), s. 127-132.
2. Necip Fazıl Kısakürek, *age.*, s. 71.
3. Kemal Sayar, *Merhamet*, (Altıncı Basım, İstanbul 2012, Timaş Yayınları), s. 51.

kendi ‘ben’ini inşa etme sürecinde, ölümün kendisinde bırakmış olduğu zedelemişlikle, idamına sebep olduğu gencin hatıralarını yüklenmek ve daha önce bilmediği bir dünyanın yüzünü görmek için kumarhaneye/“akrep yuvasına” gittiği görülür. Burada, gencin bıraktığı hayatın yükünü omuzlayarak hem bırakılan hatıraları hem de kendi bilincinin döngüselliklerini tamamlamaya çalıştığını belirtmek gerekir. Bu döngüsellik ve sorumluluğu Rollo May, “İnsan, varlığının bilincinde olabilen ve dolayısıyla bunun sorumluluğunu taşıyabilen bir varlıktır. İnsanı diğer canlılardan ayıran şey de kendi varlığının farkında olma kapasitesidir.”⁴ sözleriyle vurgularken insanın, insan olarak tanımlanması için bunun gerekliliğinin altını çizer. Reis Bey’in bu mekânı seçmesinde, vakur ve azametli duruşunu yok etmek isteği kadar, buradakilerle birlikte olarak onlara merhametli olmayı, affetmeyi bilmeyi ve ağlamayı öğretmek arzusu da etkilidir. Kendisi için yapılan bir kürsüde kumarhanedekileri başına toplayarak toplumda işlenen bir suçta kişinin öncelikli olarak kendisini bir hesaba çekmesine ve bu süreçte acımanın oynayacağı kuvvetli etkiye değinir. Çünkü ona göre, “acımak düşünmek, acımak bulmak” demektir.⁵ Bütün canlı varlıkları içine alan acımak görüşünde, hakkı elinden alınan ve gözyaşı döken insan, “can taşıyan, yüreği atan her canlıya acıyın! Ağzından kemiğini çaldıran köpeğe, her parçası ayrı ayrı kıvranan solucana, tabanı yanan ça-

4. Rollo May, *Varoluşun Keşfi*, (İkinci Basım, İstanbul 2012, Okuyanıs), s. 123.
5. Necip Fazıl Kısakürek, *age.*, s. 82.

kala... Hepsinin üstünde insana; buruş buruş beyni, alını ve çenesiyle gözyaşı döken insana acıyın!”¹ gibi şiirsel sözlerle en çok acınmaya muhtaç bir varlık konumuna gelir. Katil dışında söyledikleri pek ciddiye alınmamakla birlikte, o, konuşmasını merhamet ve acımak ekseninde devam ettirerek bu yolculukta ısrarlı olduğunu göstermeye çalışır. Verdiği nutkun ardından ellerinde bulunan bıçak, sustalı, kama, falçata ve tabanca gibi suç aletlerini toplayarak onlara bundan sonra kendilerini bu aletlerle değil, gözyaşıyla savunmalarını telkin eder. Bu şekilde Reis Bey, insanlığın dirilişinin ancak gözyaşıyla mümkün olabileceğine dikkati çekerek toplumsal hayatta unutulmuş olan bir değerın tekrar canlandırılmasını ister.

104

Reis Bey; yan kesicinin, katilin, hırsızın ve tefecinin olduğu bu mekânda ‘ben’ini inşa etmeye çalışırken, harekete geçme eyleminin bir parçası olarak merhamete dayalı ütopyik bir toplum düşüncesini de onlarla paylaşır. Çünkü, bir misyon ve dava adamı olmanın getirdiği sorumlulukla, idealindeki toplumu onlara anlatmak ve bu toplumu da eyleme geçirmek ister. Bu bağlamda ütopya, kişilerin ideolojisi ve kültürü çerçevesinde şekillenen ideal bir toplum tasarısı olarak yaşanan dünyanın dışında, muhayyel bir yeri işaret eder. Krishan Kumar’ın deyişiyle “Ütopya hem hiçbir yerdir (outopia) hem de iyi bir yerdir (eutopia).”² O hâlde ütopya, tasarlayan kişi için hayal egzersizi olmaktan öte, toplumsal ve siyasi spekülasyonun

1. Necip Fazıl Kısakürek, *age.*, s. 82.

2. Krishan Kumar, *Ütopyacılık*, (Birinci Basım, Ankara 2005, İmge Kitabevi), s. 9.

aracı, beğenilen ve arzu edilen şeylerin bir araya getirilmesinin adıdır. Genellikle mevcut yönetime karşı oluşturulan bu tasarıda, toplumda olması gereken kavramlar olarak eşitliğin, adaletin, merhametin, özgürlüğün ve refahın altı çizilmiş ve bu şekilde ütopyik yerde bir cennet kurulmak istenmiştir. Bu cennet tasavvuru da çoğunlukla ya bir ada ya da bilinmeyen/ olmayan bir mekân üzerine kurularak böylelikle olabildiğince bu dünyanın dışına kaçmak planlanmıştır. Reis Bey’in ütopyik toplum düşüncesinde ise mekân, ne ada ne bilinmeyen/olmayan bir mekân ne de insanlardan uzak olan bir tabiat üzerine inşa edilmiştir. Reis Bey, özellikle toplumun ötekilerinden hareket ederek insanları merhametle değiştirmek ve onlara gözyaşı döktürmek amacıyla ütopyasını kurar. Bu nedenle toplumda suç işleyerek ötekileştirilen, kendi deyişiyle, akreplerin dünyasına yönelmekle daha önce ortaya konan ütopyik cemiyet tasavvurlarından farklı bir düzlem oluşturduğuna dikkati çeker. İdeal yerde ideal insanların bulunmasına karşılık, burada öncelikli olarak ötekilerin oluşturacağı gözyaşı çetesinin kurulmasıyla işe başlanacaktır: “Bu çete bir dernektir. Cemiyetler kanununa göre kurulacak. Ve ne kadar hırsız, yankesici, dolandırıcı, kalpazan, katil, ırz düşmanı, zehir satıcısı, kumarbaz, serseri varsa hepsine birden kapılarını açacak[tır].”³ Bu şekilde Reis Bey, kendisine merhamet edilmeyen yahut başkalarına merhamet etmeyerek toplumdan soyutlanan ve yafatalanan kişilere kucak açar; onları gözyaşı çetesi gibi bir dernek altında top-

3. Necip Fazıl Kısakürek, *age.*, s. 86.

lar. Söz konusu kişiler/akrepler bu misyonla affedebilir ve gözyaşıyla kalplerini yumuşatabilirlerse, o zaman toplumda daha az suç işlenecek ve adalet merhametin içinde bir işlev kazanacaktır. Aynı zamanda, bu çeteye toplumun üst kesimlerinde olan kişilerin de katılmaları sağlanıp acıyan ve acınanların birbirilerini gözyaşıyla anlamaları istenecektir. Çünkü gözyaşı, “*hüznü, yalnızlığı, umutları ve yara almış arzuları anlamak için gerekli olan psikolojik ve insani deneyim*”¹ olarak görülmektedir. Böyle bir deneyimle acıyan ve acınanların aralarında, Schopenhauer’in deyişiyle, duvarların kalkma işi üstlenilerek “*insanlığa yeni kurtuluş yolu*” gösterilecektir.

Reis Bey, bu cemiyette ilginç görev dağılımını da “*Katilin tezgâhtar, hırsızın kasadar, dolandırıcının tahsil-dar olacağı işlere verileceksiniz. Bu dava uğrunda, mağaza mağaza, fabrika fabrika, yazıhane yazıhane gezip dolaşacağım. Saklı parayı çarpan yankesici bakalım açıkça eline teslim edilene ne yapar? Korunanı vuran katil, görelim, bağırını açanlara neyley?*”² sözleriyle açıklar. Sosyal adaletsizliğin olduğu topluma işaret eden Reis Bey, bu toplumda kendisine merhamet edilmeyen ve hakları korunmayan kişilerin çarpık düzene ötekileşerek bir duruş sergilemelerinin kaçınılmaz olduğunu vurgular. Bu anlamda, onun ideal cemiyet tasavvurunda “öteki”, merhamet duygusunun perspektifinde hakkı kendisine teslim edilen bir aktör olarak yer alır.

Ütopik cemiyet tasavvurunu merha-

1. Eugenio Borgna, *Ruhun Yalnızlığı*, (Birinci Basım, İstanbul 2013, YKY,), s. 172.

2. Necip Fazıl Kısakürek, *age.*, s. 87.

met bağlamında açıklayan Reis Bey’in toplumun ötekilerini tanımaya ve onların içinde yer almaya devam etmesi hapishaneye düşmesinde de görülür. Reis Bey, kumarhaneye yapılan bir baskın sonucu cebine gizlice konan eroinden dolayı tutuklanır ve bu maddenin kullanıcısı olarak suçlanır. Bu durum, ona, bir zamanlar görünene ve delile odaklı adalet anlayışından hareket ederek insanları acımasızca suçlayan kendi adalet anlayışını hatırlatır. Böylece, adaletin iktidarını elinde tuttuğu zaman herkesi nesneleştiren Reis Bey, şimdi adaletin bir nesnesi olarak hapishaneye düşmesiyle kendi ve öteki ‘ben’i arasındaki farkın idrakine varır. Oteli, kumarhaneyi ve ardından gelen hapishaneyi; Reis Bey’in kendi ‘ben’ini bulma macerasında nefsi bir terbiyeden geçmesi için bilinçli bir şekilde seçilen mekânlar olarak da değerlendirmek mümkündür. Bu değerlendirmede bizi, tasavvufta insan-ı kâmilin, içinde bulunduğu maddi dünyadan kendisini tecrit ederek eksikliğin ve yoksulluğun hissedildiği mekânlara ve bu mekânlardaki kişilerle benliğini bulma arayışına götürür. Nitekim idam ettirdiği gencin “çile mirasçısı” olarak gelen Reis Bey’in bütün maddi değerleri dışarıda bırakarak ve bir derviş edasında tavır sergileyerek olgunlaşması bunu kanıtlar nitelikte görünmektedir. Yankesici’nin, Katil’in, Sahte Hâkim’in ve daha pek çok suçlunun bulunduğu yerde kendi ‘ben’ini hesaba çeker ve pişmanlığı “*duyarlılık ve irade alanında farkına varılınca şiddetli heyecan ve duygu yükü bir fikir kuvveti şeklinde*”³ kendini gösterir. Dinle-

3. Nurettin Topçu, *İsyân Ahlakı*, (Altıncı Ba-

diği suç vakalarından ve buraya düşen insanlardan kendi 'ben'ini sorumlu tutarak merhametin ve gözyaşının önemini mahkûmlara duygulu ve heyecanlı bir şekilde anlatmaya başlar.

Reis Bey, merhamet ve gözyaşından mülhem oluşturduğu ütopyik cemiyet tasavvurunu, mahkemede de dile getirerek bu tasavvurun ütopyik değil, gerçek bir olgu olduğuna dikkati çeker. Schopenhauer gibi Reis Bey de insanda doğuştan olan kötülük özelliğinin ancak merhametle ve adaletle toplumdan silinebileceği görüşünü tekrar etmekle insani bir gerçeğe vurgu yapar ve ütopyadan gerçeğe doğru yönelmiş olur. Bu gerçeğin toplum nezdinde iyi kavranması gerektiğine ve dolayısıyla söylediklerinin bir ütopya değil de gerçekleşmesi mümkün bir düşünce olduğuna işaret eder: “İnsanda kötülük iktidarını döve döve pekleştirmek yerine, hohlaya hohlaya yumuşatmak, insanı kötülüğe iktidarsız kılmak”¹ sözüyle merhametin insandaki kötücül yönü yok edebileceğini savunur.

Merhamet, vicdan ve gözyaşı tezi üzerine kurgulanan oyunun sonunda ise, bu kavramların ütopyadan gerçeğe taşınarak gerek toplumsal yaşamda gerekse adalet sisteminde kendini gösterdiğini ve bu şekilde Reis Bey'in ideal cemiyet tasavvurunun işlevsel bir boyut kazandığını söylemek mümkündür. Bu minvalde, Reis Bey'in cebine eroini koyan adam suçunu itiraf eder. Oteldeki Taşralı Müşteri kaçan kızını affeder. İkinci Bar Kızı babasının kendisini

affettiğini öğrenince kimsesi olmayan Birinci Bar Kızı'nı yanına alarak köyüne döner. İdam ettirdiği gencin Dadı'sı Reis Bey'e ömrünün sonuna kadar hizmet etmek istediğini söyler. Bunların dışında, hapishanedeki mahkûmlar varlıklarının bilincine vararak merhamet ister. Baro da merhamet ekseninde adalete yaptığı katkıdan dolayı Reis Bey'e plaket verir. Gazeteler, ajanslar ve radyolar onunla meşgul olur ve geliştirdiği ilginç merhamet tezi araştırma konusu yapılır. Bütün bunların mimarı Reis Bey ise, otelden ayrılarak yine yersiz yurtsuz bir birey olarak –bu kez kendi 'ben'inin bilincinde– toplumun her kesimine merhameti anlatacağı bir hayatın “meczip” bir aktörü olmaya kendini adar.

Sonuç

Necip Fazıl Kısakürek, bir dava ve aksiyon adamı olmasının getirdiği sorumlulukla, şiirlerinden sonra en çok ürün verdiği ve topluma iletmek istediği mesajı ortaya koyduğu türün tiyatro olduğunu gösterir. Necip Fazıl, bu çalışmanın konusunu oluşturan *Reis Bey* adlı oyunda ise, edebî ve fikrî dünyasında geçirdiği değişimin ve bu değişimden hareketle ideal bir toplum inşasının, Schopenhauer'un adalet ve merhamet kavramları hakkında ileri sürdüğü görüşlerle benzerlik taşıdığını göz önüne getirir. Oyunda, yazarın sözcülüğünü yapan karakter olarak Reis Bey; ideal bir fert ve toplum anlayışını adalet, merhamet ve vicdan kavramları çerçevesinde ele alarak merhametsiz değil, vicdanlı bir adalet anlayışını ortaya koyar. “Buz çölü” olarak adlandırır-

sım, İstanbul 2011, Dergâh Yayınları), s. 102.

1. Necip Fazıl Kısakürek, *age.*, s. 126.

lan hayatının ilk safhasında savunduğu katı adalet fikri, idamına sebep olduğu bir gencin sonradan masum olduğunun anlaşılması üzerine, büyük bir değişimden geçerek onun gerek kendisini gerekse toplumu anlamasını ve ardından da “gözyaşı çetesi” gibi bir topluluğun oluşumunu sağlar. Bu oluşum da toplumun ötekileştirdiği mekânlar ve kişilerden hareketle kurularak merhamet, gözyaşı, vicdan ve affetme gibi kavramlarla kendini belirginleştirir. Bu noktada Reis Bey’in ütopyasının mekân, kişi ve değerler bakımından birçok ütopyadan farklı olduğu ve gerçeğe dökülerek işlevsel bir boyut aldığını görmek mümkündür.

Sonuç olarak oyunun başkışı Reis Bey’in kendi ‘ben’inin uzağında bir dönem olan “buz çölü”nden, bilincini tanıma süreciyle birlikte, daha önce toplumda bir benzeri görülmeyen, “gözyaşı çetesi” gibi kendilik değerlerini içerisinde taşıyan bir derneği inşa ettiği döneme geçmesi, Schopenhauer’un merhamet üzerine geliştirdiği fikirlerinin pratiği olarak dikkati çeker.

Abstract

(The Consequence Of A Pass From Ice Desert To Tear Gang Or From Justice To Compassion: Reis Bey)

Feeling of compassion and mercy towards others play important role in separation of mankind from other living creatures and forming mankind’s existence, who lives in a society with a responsibility brought about by being a social entity. These feelings make their presence apparent as a result of a person’s contact with the society and an extent of realization. When a person sees someone who suffers and is exposed to bad treatment and is wronged, he communicates with other people as a result of

the feeling of compassion within himself and shows that he shares the pain. In this regard, Arthur Schopenhauer, by saying that the feeling of compassion should be formed before the justice in a society and the evil and crime can be isolated from society with compassion, emphasizes the human’s protection of self-worth. According to him, in a society comprising people with various identities and personalities, although the order is tried to be maintained by the laws, and a person, who is a part of this order, is tried to be disciplined, the evil and the act of committing crime can only be destroyed with the feeling of compassion and mercy. Thus, by believing that it is possible only with compassion for a person to listen the other and a person can succeed in becoming an individual with morals and conscience by feeling pity for the other, he mentions a construction of universal society.

Being one of the important poets and writers of the Republic period Turkish literature, Necip Fazıl Kısakürek with the awareness brought about by his being a man of a case and action, displays the idea of an ideal society in his play Reis Bey parallel to views of Schopenhauer, as he did in his many other works. This work is aimed at examining, in the mentioned play of Necip Fazıl Kısakürek in which he studied the feelings of compassion and justice, the pass from the idea of justice the protagonist Reis Bey strongly supported at the beginning to the feeling of compassion afterwards, the concept of a utopic society he wanted to establish, and the change seen in the society as a result of the functionality of this concept.

Key Words: Justice, compassion, Necip Fazıl Kısakürek, Reis Bey.

Kaynakça

Blondel, Maurice, *Mistisizm*, Birinci Basım, İstanbul 2008, Dergâh Yayınları.

Borgna, Eugenio, *Ruhun Yalnızlığı*, Birinci Basım, İstanbul 2013, YKY

- Gasset, Ortega y, *İnsan ve Herkes*, Dördüncü Basım, İstanbul 2011, Metis Yayınları.
- Jung, Carl Gustav, *Dört Arketip*, Üçüncü Basım, İstanbul 2009, Metis Yayınları.
- Kısakürek, Necip Fazıl, *Reis Bey*, Yirmi Üçüncü Basım, İstanbul 2010, Büyük Doğu Yayınları.
- Kısakürek, Necip Fazıl, *Konuşmalar*, Beşinci Basım, İstanbul 2009, Büyük Doğu Yayınları.
- Krishan Kumar, *Ütopyacılık*, Birinci Basım, Ankara 2005, İmge Kitabevi
- May, Rollo, *Varoluşun Keşfi*, İkinci Basım, İstanbul 2012, Okuyan Yayınları.
- Okay, Orhan, *Necip Fazıl Kısakürek*, İkinci Basım, İstanbul 2000, Şûle Yayınları.
- Okay, Orhan, "İnsan, Sanatçı/Şair ve Düşünür Olarak Bir Necip Fazıl Kısakürek Portresi", *Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek/Hece*, s. 97, 2005, ss. 13.
- Teber, Sorel, "Bir Anatomi Dersi: Ev", *Coğito*, s. 18, Bahar 1999, ss. 252.
- Topçu, Nurettin, *Ahlâk*, Birinci Basım, İstanbul 2005, Dergâh Yayınları.
- Topçu, Nurettin, *İsyan Ahlâkı*, Altıncı Basım, İstanbul 2011, Dergâh Yayınları.
- Sayar, Kemal, *Merhamet*, Altıncı Basım, İstanbul 2012, Timaş Yayınları.
- Saydam, Bilgin, *Deli Dumrul'un Bilinci/Türk-İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*, İstanbul 2011, Metis Yayınları.
- Steinerr, George, *Heidegger*, çev. Süleyman Sahra, İkinci Basım, Ankara 2003, Hece Yayınları.
- Schopenhauer, Arthur, *Merhamet*, İkinci Basım, İstanbul 2009, Dergâh Yayınları.